

PAAUGLIŲ RAIDA IR PSICHIKOS SUTRIKIMAI EGO PSICHOLOGIJOS POŽIŪRIU

Vaida Kalpokienė

Doktorantė
Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01122 Vilnius
Tel. 266 76 07
El. paštas: vaida.kalpokiene@takas.lt

Pastaruoju metu psichodinaminė paradigma vis daugiau dėmesio kreipia į paauglystės amžiaus tarpinį, manoma, kad čia vykstantys raidos procesai gali būti labai svarbūs psichopatologijos pasireiškimui. Paauglystėje vyksta itin sparti Ego raida, o Ego yra asmenybės darinys, kuris visų pirma atsako už adaptaciją ir psichinę sveikatą (Hartmann, 1964). Todėl straipsnyje daug dėmesio skiriama normaliai Ego raidai paauglystėje, analizuojant tiek klasikinį požiūrį, tiek naujesnę P. Blos (1962) teoriją, taip pat aptariant šiuo metu atliekamus Ego raidos tyrimus, kuriuos galima suskirstyti į tris dideles grupes: tyrimus, atliekamus remiantis J. Loewinger (1977) teorija, tapatumo jausmo tyrimus ir Ego funkcijų tyrimus įvairių psichikos sutrikimų metu.

Paauglystė yra ypatingas amžiaus tarpnis, kuriame vyksta sparti fizinė, emocinė, kognityvinė, socialinė raida. Kita vertus, paauglystėje ar ankstyvojoje jaunystėje itin dažnai prasideda sunkūs psichikos sutrikimai – šizofrenija, depresija, asmenybės sutrikimai ir kt. Kas skatina psichikos sutrikimų pasireiškimą paauglystėje? Į šį klausimą bando atsakyti įvairios psichologijos kryptys, analizuojami vidiniai ir išoriniai veiksniai, raidos procesai, šeimos ypatumai ir t. t. Lietuvoje taip pat atliekami psichikos sutrikimų turinčių paauglių tyrimai, tačiau dažniausiai jie būna

aprašomojo pobūdžio – juose analizuojami simptomai, tačiau neaiškinamos giluminės šių sutrikimų priežastys. Mus domina, kas vyksta paauglio viduje, kokie vidiniai procesai turi įtakos vienu ar kitu psichikos sutrikimų pasireiškimui, kokios sąlygos palankios psichiniam sutrikimui pasireikšti, o kokios palaiko normalią raidą. Būtent psichodinaminė paradigma, akcentuojanti vidinių procesų svarbą asmenybės funkcionavimui, gali padėti atsakyti į klausimą, kokios yra giluminės priežastys, sukeliančios vieną ar kitą sutrikimą.

Psichodinaminė paradigma visada daugiau analizavo ankstyvąją raidą – tam įtakos turėjo S. Freudo prielaida, kad žmogaus asmenybė susiformuoja iki 5 metų (Freud, 1999). Tačiau pastaruoju metu vis daugiau dėmesio kreipiama į paauglystę, nes manoma, kad tai gali būti ypatingas amžiaus tarpsnis, kuriame ne tik pasikartoja ankstyvosios raidos konfliktai, bet ir vyksta saviti raidos procesai (pvz., identiškumo jausmo formavimasis). Paauglystėje vyksta ir sparti Ego raida, o būtent Ego yra asmenybės darinys, kuris visų pirma atsako už adaptaciją ir psichikos sveikatą. Ego sutrikimai labai smarkiai pažeidžia žmogaus funkcionavimą. Normalios Ego raidos paauglystėje analizė gali padėti atsakyti į klausimą, kokia yra Ego įtaka psichikos sutrikimų pasireiškimui, todėl šiame straipsnyje daugiausia dėmesio skirsime normaliai Ego raidai, o vėliau aptarsime Ego funkcionavimo sutrikimus paauglystėje, remdamiesi Ego psichologija ir iš dalies santykių su objektais teorija. Be to, vienas iš didžiausių psichodinaminės paradigmos trūkumų – mokslinių tyrimų stoka, todėl apžvelgsime ir pastaraisiais dešimtmečiais atliktus empirinius Ego funkcionavimo paauglystėje tyrimus ir pabandysime juos susieti su teorinėmis paradigmos prielaidomis.

EGO RAIDA PAAUGLYSTĖJE: TEORINĖS PRIELAIIDOS

Kaip minėta, klasikinė psichoanalizė itin didelę reikšmę teikė ankstyvajai Ego raidai: S. Freud (1999) teigimu, ankstyvojoje vaikystėje Ego diferencijuojasi iš Id, o jo raida labai priklauso nuo pašoninių varų; paauglystėje tiesiog pasikartoja bei yra iš naujo sprendžiami ankstyvieji konfliktai. Viena iš psichoanalizės kryptų – Ego psichologija, nors ir akcentavo Ego svarbą visam žmogaus funkcionavimui, taip pat pabrėžė

Ego ir Id ryšį. Pavyzdžiui, H. Hartmann (1964) teigia, kad Ego egzistuoja nuo pat gimimo, nes turi įgimtą perceptinį aparatą ir primityvius gynybinius veiksmus, tačiau tolesnė Ego raida vyksta Ego diferencijuojantis iš Id. Nei H. Hartmann, nei kiti Ego psichologai tiksliau neaptarė paauglystėje vykstančių Ego pokyčių, galbūt išskyrus du teoretikus, daugiau dėmesio skyrusius paauglystei – tai Anna Freud ir Erik Erikson. Anna Freud plėtojo tėvo idėjas ir teigė, kad paauglystėje Ego kovoja su įtampa, kylančia iš pašoninių varų, ir tam panaudoja visus įmanomus gynybos būdus. Paauglystėje „santykiškai stiprus Id susiduria su santykiškai silpnu Ego“ (A. Freud, 1966, p. 140). Vyksta Ego ir Superego raida bei susikuria naujas, brandus seksualumas (A. Freud, 1966). Itin svarbios yra A. Freud aprašytos raidos linijos, kuriose analizuojama Id, Ego, Superego ir išorinio pasaulio sąveika, nustatomos tam tikros raidos stadijos. A. Freud nurodo, kad ikipaauglystėje (arba septintoje stadijoje) raidos linija apima grįžimą prie ankstyvųjų pozicijų (pvz., poreikių patenkinimo) ir elgesio būdų, paauglystėje (aštuntoje stadijoje) pasireiškia kova neigiant, pakeičiant, susilpninant ir atsikratant ryšių su infantiliu objektu, taip pat pamažu nukreipiant libido už šeimos ribų (t. y. užmezgant santykius su priešingos lyties asmeniu). Be to, Anna Freud pirmoji teigė, kad Ego regresas susijęs ne tik su patologija – jis gali būti ir normalios raidos dalis (A. Freud, 1965). Taigi, A. Freud teigimu, paauglystėje Ego raida labai susijusi su Id, kaip ir ankstyvojoje vaikystėje.

Visiškai kitą požiūrį į paauglystę pateikė E. Erikson. Jo teigimu, šiame amžiaus tarpsnyje sprendžiama tapatumo krizė. Paauglystė sukelia sumaištį ir nepasitikėjimą tuo, kas buvo pasiekta ankstesnėse stadijose – įgūdžiais, teigiamu savęs vertinimu, pasitikėjimu, autonomiškumu. Paauglys susiduria su dideliais fiziologiniais

pokyčiais, jam itin kelia nerimą tai, koks jis atrodo kitiems, kaip susieti turimus įgūdžius su būsimą viena ar kita profesija. Ieškodami naujo tapatumo jausmo, paaugliai vėl turi įveikti daugelį ankstesnių metų kovų (Эриксон, 1996; Reich and Siegel, 2002). Čia E. Erikson remiasi klasikinės psichoanalizės prielaida, kad paauglystėje pasikartoja ankstyvieji konfliktai, tačiau jis gerokai praplečia požiūrį į paauglystę teigdamas, kad šiame amžiaus tarpsnyje pagrindinė užduotis yra naujo integruoto savęs vaizdo sukūrimas. Integracija, pasireiškianti kaip Ego tapatumas, yra Ego sugebėjimas integruoti visas identifikacijas su libido nesėkmėmis, sugebėjimais, galimybėmis, kurias teikia socialiniai vaidmenys: „Ego tapatumas yra įsitikinimas tuo, kad vidinis tapatumas ir nuoseklumas, kylantis iš individo praeities, sutampa su individo tapatumu ir nuoseklumu kitiems, pasireiškiančiu realioje „karjeros“ perspektyvoje“ (Эриксон, 1996, p. 367). E. Erikson, nors ir remiasi pagrindinėmis klasikinės psichoanalizės prielaidomis, praplėtė S. Freudo psichoseksualinės raidos teoriją teigdamas, kad paauglystėje greta pagrindinių psichoseksualinių konfliktų yra ir kitų problemų, su kuriomis susiduria paaugliai. Tai ir naujų vaidmenų priėmimas, ir tapatumo jausmo formavimasis, ir Ego tapatumo pasiekimas.

Vis dėlto norisi pažymėti, kad tiek A. Freud, tiek E. Eriksono teorinės prielaidos stokoja apibendrinto, nuoseklaus požiūrio į paauglystėje vykstančius procesus: A. Freud akcentavo Ego kovą su Id, E. Erikson – tapatumo jausmo formavimąsi, kuris labiau išryškėja antroje paauglystės pusėje. Vieną iš nuoseklesnių požiūrių į paauglystę pateikia P. Blos (1962). Jis su paaugliais dirbo daugiau nei 40 metų ir labai praplėtė paauglystės sampratą – klasikinę varų teoriją papildė santykių su objektais paauglystėje raida. P. Blos, kaip ir A. Freud, remiasi klasikinės

psichoanalizės prielaida, kad paauglystėje pasikartoja ankstyvosios raidos konfliktai, tačiau į pirmą vietą iškelia individuacijos-separacijos procesą. Šis procesas ryškiausiai išgyvenamas nuo gimimo iki trejų metų. Jo metu kūdikis atsiskiria nuo motinos ir įgyja savo, kaip atskiros būtybės, tapatumą¹ (Mahler et al., 1975). P. Blos teigimu, paauglystė yra antrasis individuacijos-separacijos proceso žingsnis, t. y. paauglys vėl siekia atsiskirti nuo tėvų ir surasti savąjį tapatumą. P. Blos išskiria keletą paauglio raidos fazių, kuriose analizuoja tiek varų, tiek Ego raidą, tiek tapatumo jausmo formavimąsi ir kt. Mes daugiau dėmesio kreipsime į Ego pokyčius paauglystėje.

P. Blos (1962) itin pabrėžia latentinio laikotarpio svarbą, kadangi čia vyksta tam tikras pasirošimas paauglystei: didėja Ego ir Superego kontrolė varų atžvilgiu, Ego funkcijos mažiau regresuoja, keičiasi santykiai su objektais², nes susiformuoja stabilus susitapatinimas ir dėl to sumažėja priklausomybė nuo objektų (tėvų), vystosi kognityvinės funkcijos. Visa tai sustiprina Ego. Tačiau po santykinai stabilaus latentinio laikotarpio prasidėjusi fizinė branda sukelia didelius vaiko psichikos pokyčius. Kita fazė, P. Blos pavadinta „iki paauglystės“, pasižymi ryškiai padidėjusia seksualine įtampa, o tai savo ruožtu

---

¹ M. Mahler (Mahler et al., 1975) teigimu, separacijos-individuacijos procesas trunka visą gyvenimą, tačiau pagrindiniai psichologiniai pokyčiai įvyksta ankstyvojoje vaikystėje. Pati M. Mahler tyrinėjo šio proceso raidą ankstyvojoje vaikystėje, todėl P. Blos praplėtė M. Mahler aprašyto proceso sampratą – išanalizavo jo raidą paauglystėje.

² Psichoanalizėje „objektas“ suprantamas kaip subjekto priešingybė. Objektas gali būti medžiagiškas ir negyvas, bet gali reikšti ir kokį nors kitą reikšmingą asmenį. Objektu kartais vadinamas ir realus asmuo (išorinis objektas), ir jo psichikos raiška (vidinis objektas) (Achter ir Strauss, 2003, p. 99).

turi įtakos Ego – jis gali mažiau kontroliuoti instinktus. Kitoje fazėje – ankstyvojoje paauglystėje – pagrindinė užduotis yra atsiskirti nuo „pirminio meilės objekto“ – tėvų, t. y. itin išryškėja santykių su objektais raida. Trečioje, tikrosios paauglystės, fazėje santykių su objektais raida įgauna naują posūkį – siekiama surasti naują objektą už šeimos ribų, t. y. mezgami emociškai reikšmingi santykiai su priešinga lytimi. Taigi latentiniu laikotarpiu itin pastebima žymi kognityvinių Ego funkcijų raida, o ankstyvojoje ir tikrojoje paauglystėje labai ryški santykių su objektais raida. Be to, tikrojoje paauglystėje pradeda formotis vienas iš tapatumo jausmo aspektų – lyties tapatumas. Ego raida labai sparti – ima formotis hierarchinis Ego funkcijų³ išsidėstymas, sustiprėja gynybinė funkcija, toliau vystosi kognityvinės funkcijos ir kartu didėja prisitaikymo galimybės. Tačiau pati ryškiausia Ego raida prasideda paauglystės pabaigoje, vadinamosiose vėlyvosios paauglystės ir popaauglystės fazėse. Kuo šios fazės skiriasi nuo ankstesnių? Vėlyvojoje paauglystėje raidos uždavinys yra Ego suvienijimas: sudaromas stabilus Ego funkcijų ir interesų išsidėstymas, išsiplečia laisva nuo konfliktų Ego sfera, susiformuoja galutinis lyties tapatumas, kartu stabilizuojasi visi psichikos dariniai, o tai sąlygoja psichikos integraciją. Dideli pokyčiai Ego viduje sąlygoja didėjantį paauglio veiksmų tikslumą, socialinę integraciją, emocijų pastovumą, savigarbos stabilumą. P. Bloso nuomone, vėlyvoji paauglystė yra svarbus posūkio taškas ir kartu paskutinė paauglystės krizė, kuri „išseki-

³ Ego funkcijas galima apibrėžti kaip „apimančias psichinį turinį ar procesus, tarpininkaujančius tarp aplinkos poveikio ir vidinių būsenų“ (Conte et al., 1991, p. 69–70). Išskiriama daug Ego funkcijų, tačiau svarbiausios yra realybės vertinimas, santykiai su objektais, emocijų ir impulsų kontrolė, mąstymo procesai, gynyba, integracija ir kt. (Bellak et al., 1973).

na individo integracinius sugebėjimus ir gali sukelti adaptacijos nesėkmes, Ego deformacijas, ryškų gynybos mechanizmų naudojimą ir sunkią psichopatologiją“ (Blos, 1962, p. 130). Būtent šią krizę, kaip nurodo P. Blos, E. Erikson vadino tapatumo krize.

Tačiau net ir po vėlyvosios paauglystės paauglio asmenybė vis dar stokoja pusiausvyros. Galutinį perėjimą į suaugusio žmogaus amžiaus tarpinį žymi popaauglystės fazė, kurioje vyksta tolesnė asmenybės integracija. Integracija pasiekama palaipsniui – prisiimant socialinius vaidmenis, užmezgant pastovius santykius, sukuriant naują šeimą. Būtent popaauglystės fazėje „potraukių ir Ego harmonizavimo procesai pasiekia didžiausią intensyvumą“ (Blos, 1962, p. 150). Taigi, P. Bloso teigimu, paauglystėje Ego raida nėra vienalytė, Ego būdingi pakilimai, kai jis tampa stiprus, ir nuosmukiai, kai viršų ima instinktai, be to, netolygi ir atskirų Ego funkcijų raida.

P. Blos praplėtė M. Mahler teoriją ne tik analizuodamas santykių su objektais raidą paauglystėje, bet ir išplėtodamas antrą separacijos-individuacijos proceso aspektą – tapatumo jausmą. M. Mahler (Mahler et al., 1975) analizavo ankstyvajai vaikystei būdingą tapatumo aspektą, kuris labiau susijęs su jausmu, kad „aš esu“, o ne „koks aš esu“ – būtent šis identiškumo aspektas itin plėtojasi paauglystėje. Kita vertus, kalbėdamas apie tapatumo jausmą, P. Blos daugiausia remiasi E. Eriksono teorija ir teigia, kad tapatumo jausmo raida gerokai intensyvesnė antroje paauglystės pusėje. Tačiau dabartiniai tyrimai (pvz., Allison and Schultz, 2001) rodo, kad tam tikri tapatumo jausmo pokyčiai vyksta ir ankstyvoje paauglystėje. Be to, P. Blos buvo kritikuojuamas ir dėl savo požiūrio į paauglystę kaip į normalią raidos krizę – pavyzdžiui, Sh. R. Doctors

(2000) nurodo, kad jei paauglys išgyvena krizę, tai visiškai nėra normalu: „Aš manau, kad paauglio vidinę sumaištį sukelia ne kova siekiant atsiskirti nuo tėvų, o pakankamai saugių emocijų ryšių su tėvais trūkumas“ (p. 4). Vis dėlto, palyginti su ankstesnių autorių darbais, P. Bloso požiūris į paauglystę yra vientisesnis, integruojantis tiek sąmoningus procesus, tiek tarpasmeninius santykius. Kita vertus, P. Blos kūrė savo požiūrį remdamasis psichoanalizės metu gauta informacija, o ne empiriniais tyrimais. Analizuojant šiuo metu atliekamus paauglių Ego tyrimus galima išskirti tris kryptis. Pirmoji kryptis nagrinėja paauglių, turinčių įvairių psichikos sutrikimų, Ego funkcijas (šiuos tyrimus aptarsime vėliau). Kiti tyrimai analizuoja tapatumo krizės sprendimą ir tapatumo jausmo susiformavimą paauglystėje remiantis E. Eriksono teorija, trečiuose tiriama Ego raida įvairiuose amžiaus tarpsniuose remiantis Jane Loevinger Ego raidos teorija.

EGO RAIDOS PAAUGLYSTĖJE EMPIRINIAI TYRIMAI

J. Loevinger (1977) savo teorijoje iškelia prielaidą, kad Ego yra holistinis konstruktas, reprezentuojantis pagrindinę asmenybės organizavimo struktūrinę vienovę ir atsakingas už viso patyrimo integraciją. Taigi autorė kaip svarbiausią Ego užduotį iškelia integraciją, kitaip nei klasikinė psichoanalitinė teorija, kuriai svarbiausias Ego darbas buvo tikrinti realybę (Freud, 1999). J. Loevinger teigimu, Ego vadovauja kitų asmenybės sferų – charakterio, kognityvinio stiliaus, tarpasmeninio stiliaus ir sąmoningo, socialinio elgesio – raidai. Ego raida reiškia, kad nuolat vyksta savasties reorganizacija veikiant socialinei ir fizinei aplinkai. Kiekvienoje Ego raidos stadijoje pasiekiamas vis geresnis savęs ir kitų

pažinimas, didesnis lankstumas, autonomiškas ir atsakomybė (Loevinger, 1977; Manners and Durkin, 2001). J. Loevinger susieja tiek psichodinaminės paradigmos, tiek kitų psichologijos krypčių teorines prielaidas, pavyzdžiui, pirmaisiais metais Ego pereina dvi raidos stadijas (ikisocialinę ir simbiotinę), kurias autorė aiškina remdamasi M. Mahler aprašytu individuacijos-separacijos procesu, o aukščiausiai Ego raidos stadijai (vadinamai integruota) būdingos humanistinės psichologijos atstovo A. Maslowo išskirtos save aktualinusio žmogaus savybės. Paauglystėje Ego pereina iš konformistinės stadijos į savivokos, o paauglystės pabaigoje – į „sąžiningumo“ stadiją, pasižyminčią „ilgalaikiais tikslais ir idealais, diferencijuota savikritika ir atsakomybės jausmu“ (Loevinger, 1977, p. 20). Remiantis J. Loevinger teoriniu požiūriu ir jos sudaryta nebaigtų sakinių metodika, atliekama nemažai empirinių tiek paauglių (pvz., Novy and Gaa, 1992), tiek suaugusiųjų (pvz., Truluck and Courtenay, 2002) tyrimų. Empiriniai tyrimai pagrindžia J. Loevinger iškeltas teorines prielaidas, pavyzdžiui, J. Manners ir K. Durkin (2001) nurodo Westenberg ir Gjerde 1999 m. atliktą ilgalaikį tyrimą, kurio metu tiriant paauglius nuo 14 iki 23 metų rasta reikšmingų Ego raidos pokyčių – tiek vyrų, tiek moterų Ego raida per devynerius metus vidutiniškai „pažengė“ per pusantros stadijos. 74 proc. tiriamųjų nustatyti pokyčiai per vieną, dvi ar tris stadijas, 21,6 proc. tiriamųjų Ego liko tos pačios stadijos ir tik dviejų tiriamųjų Ego regresavo viena stadija atgal. Kitų tyrimų rezultatai taip pat rodo, kad kai kurių žmonių Ego paauglystėje vis labiau bręsta, tačiau kai kurių regresuoja į ankstesnes stadijas, ypač susidūrus su stresu (pvz., pradėjus studijuoti universitete) (Manners and Durkin, 2001). Tai iš dalies patvirtina ir P. Bloso prielaidą, kad paauglystėje Ego svyruoja tarp regreso ir progre-

so. Be to, nustatytas ryšys tarp Ego raidos stadijos brandumo ir naudojamų gynybos mechanizmų: iki konformistinės stadijos Ego raidos lygis, kuriame stokojama impulsų kontrolės, susijęs su neigimu ir projekcija, o aukštesniame Ego raidos lygyje („sąžiningumo“) gynybos mechanizmai naudojami mažiau (Cramer, 1999). Taigi J. Loevinger Ego raidos teorija turi tam tikrų empirinių patvirtinimų, tačiau vis dar neatsakyta į daugelį klausimų, pavyzdžiui, ar tikrai ir suaugus Ego raidai būdingos būtent autorės nurodytos stadijos, kurie žmonės pasiekia aukščiausią Ego raidos stadiją, ar vyrų ir moterų Ego raida vienoda ir pan. Norisi pažymėti, kad J. Loevinger bando sujungti priešingų teorinių pakraipų autorių idėjas, todėl jos požiūris kiek stokoja vientisumo – ankstyvoji vaikystė aprašoma remiantis santykių su objektais teorijos prielaidomis, paauglystė – L. Kohlbergo moralės raidos samprata, o branda – remiantis A. Maslowo aprašytu realizavimusi. Kyla klausimas, kodėl pabrėžiami būtent šie Ego raidos aspektai. Tiek J. Loevinger, tiek P. Blos pabrėžia, kad Ego yra atsakingas už integraciją, tačiau, palyginti su P. Blos teorinėmis prielaidomis, J. Loevinger modelis atrodo vienpusiškesnis, įvairiais amžiaus tarpsniais iškeliantis tik vieną raidos aspektą, nesiekiantis integruoti įvairialypių raidos procesų, vykstančių nuo gimimo iki pat mirties.

Tapatumo jausmo tyrimų itin padaugėjo po to, kai 1966 m. J. E. Marcia praplėtė ir pritaikė empiriniams tyrimams E. Eriksono teorinius teiginius apie tapatumo jausmo raidą, aprašydamas keturias tapatumo būsenas: difuziją, išankstinio sprendimo būseną, moratoriumą ir pasiekto tapatumo būseną (cituojama – pagal Allison and Schultz, 2001; Vaičiulienė, 1999). Šiuo metu atliekami tapatumo jausmo raidos tyrimai apima ne tik paauglystės pabaigą, kai vyksta ryškiausias tapatumo krizės sprendimas, bet ir tapatu-

mo pokyčius sulaukus brandaus amžiaus (pvz., Anthis, 2002) ar ankstyvojoje paauglystėje (pvz., Allison and Schultz, 2001). Be to, tyrinėjami įvairūs tapatumo jausmo komponentai – etniškumo ir ideologinės sferos raida, tarpasmeninis tapatumas, taip pat šeimos įtaka ir pan. (Allison and Schultz, 2001; Bartle-Haring et al., 2002; Kroger, 2000; Vaičiulienė, 1999). Apibendrinant empirinius tyrimus galima teigti, kad tapatumo raida vyksta ir ankstyvojoje paauglystėje (čia labiausiai išryškėja difuzijos būseną, be to, svarbiau ne vaidmenų tikrinimas, o tarpasmeninis tapatumas), ir brandžiam amžiuje; tapatumo jausmui įtakos turi tėvų savybės (pvz., tėvų nerimas paaugliui atsiskyrus nuo šeimos, Bartle-Haring et al., 2002), santykių su bendraamžiais kokybė (Allison and Schultz, 2001) bei prieraišumo tipas (Reich and Siegel, 2002). Galima pažymėti, kad tapatumo jausmo raidai turi įtakos panašūs veiksniai kaip ir Ego raidai – santykiai su tėvais ir bendraamžiais. Tai iš dalies patvirtina ir P. Blos iškeltas prielaidas apie Ego raidą paauglystėje, pavyzdžiui, kad ankstyvojoje ir vidurinėje paauglystėje, atsinaujinus Edipo kompleksui, į pirmą vietą iškyla atsiskyrimo nuo tėvų ir naujų reikšmingų santykių užmezgimas už šeimos ribų, o didesni Ego pokyčiai, sąlygojantys asmenybės integraciją, vyksta vėliau, antroje paauglystės pusėje. Deja, stokojama tyrimų, kuriuose būtų išsamiau analizuojamas tapatumo jausmo ir Ego ryšys paauglystėje.

Taigi nors tyrėjai atkreipia vis daugiau dėmesio į Ego raidą paauglystėje, lieka dar daug neatsakytų klausimų. Santykinai mažiau padaryta trečiosios mūsų išskirtos krypties, kuri analizuoja paauglių Ego funkcijas, tyrimų. Nors apie Ego funkcijas kalbėjo dar S. Freudas, platesni empiriniai tyrimai pradėti tik septintajame aštuntajame praeito amžiaus dešimtmetyje (pvz., Bellak et al., 1973), ir visų pirma buvo tiriami suau-

gę žmonės. Viena iš itin mažai tyrinėtų sferų – atskirų Ego funkcijų raida paauglystėje, jų hierarchinis išsidėstymas, tarpusavio sąveika. Bene labiausiai čia tyrinėtos kognityvinės funkcijos, tačiau neaišku, kaip paauglystėje vystosi sugebėjimas kontroliuoti impulsus bei emocijas, kaip gerėja frustracijos tolerancija, ar keičiasi gynybinių mechanizmų naudojimas ir pan. Be to, dažniau tiriamos ne sveikų paauglių Ego funkcijos, o turinčių įvairių psichikos sutrikimų. Gali būti, kad tam turėjo įtakos psichoterapijos praktika, kadangi psichoterapijos pradžioje būtina įvertinti Ego stipriąsias ir silpnąsias puses, t. y. nustatyti, kurios Ego funkcijos sutrikusios, o kurios ne. Dabar atliekami sergančių paauglių Ego funkcijų tyrimai patvirtina kai kurias teorines bei gautas atliekant atvejų analizę prielaidas. Tačiau kuo pasižymi Ego ir Ego funkcijų sutrikimai paauglystėje?

PAAUGLIŲ PSICHIKOS SUTRIKIMAI: PSICHODINAMINĖ SAMPRATA IR EMPIRINIAI TYRIMAI

Paauglystėje normos ir sutrikimo santykis yra itin neaiškus. Neretai simptomų, kurių pasireiškimas suaugusiam žmogui rodytų psichikos ligą, paaugliui gali atsirasti dėl sunkaus streso. Kita vertus, sunkiausia psichikos liga – šizofrenija dažniausiai prasideda paauglystėje ar ankstyvoje jaunystėje. Kas gi atsitinka paauglio Ego, kad šis nebegali užtikrinti prisitaikymo ir psichikos sveikatos? Atsakyti į šį klausimą dar sunkiau dėl to, kad paauglio Ego nuolat svyruoja tarp regreso ir progreso, o paauglystė yra „vienintelis žmogaus gyvenimo laikotarpis, kai Ego regresas yra būtina normalios raidos dalis“ (Blos, 1967, p. 172). Kuo gi skiriasi „normalus“ paauglio Ego regresas nuo sukeliančio psichopatologiją?

P. Blos (1967) teigimu, ribotas Ego regresas gali būti tik kai Ego yra santykinai nepažeistas (t. y. pirmuosius trejus metus raida buvo santykinai nesutrikusi). Jei šiame amžiuje yra separacijos-individuacijos proceso sutrikimų, šie defektai atsiskleidžia paauglystėje, kadangi Ego regresuoja būtent į to amžiaus tarpsnio fiksacijas. Kaip nurodo P. Blos, patologinio ir normalaus Ego regreso skirtumas yra, ar Ego regresas į nediferencijuotą būseną yra apytikris, ar visiškas – šį skirtumą galima palyginti su skirtumu tarp miego ir haliucinacijų. Jei regresuojama į ankstyvosios raidos fiksaciją, atsiranda raidos aklovietė, kuri šiuo atveju sąlygoja trumpalaikės ar ilgalaikės psichikos ligos atsiradimą (Blos, 1967).

Taigi P. Blos remiasi klasikiniu psichoanalizės modeliu – regresuojama būtent į tą stadiją, kurioje yra fiksacija. Tačiau kokie veiksniai skatina regresą paauglystėje? Aišku, tai gali būti išoriniai stresoriai ar traumos, tačiau kartais liga gali prasidėti ir be ryškaus išorinių veiksnių poveikio. Gali būti, kad psichikos sutrikimų pasireiškimui turi įtakos raidos uždaviniai, su kuriais paauglys nesugeba susidoroti. Apie tai užsimena ir P. Blos (1962) teigdamas, kad vėlyvojoje paauglystėje vykstantys integraciniai procesai labai išsekina paauglį, ir kyla didelė rizika pasireikšti psichikos sutrikimams. Antras rizikos veiksnys – tai būtinybė atsiskirti nuo tėvų ir pradėti savarankišką gyvenimą (Blos, 1967; Bleiberg, 1994). Jei ankstyvojoje vaikystėje separacijos-individuacijos procesas nepraėjo sėkmingai, paauglystės amžiuje normali raida, skatinanti atsiskyrimą nuo tėvų, gali sukelti regresą ir pablogėjusią Ego adaptaciją.

Anot P. Blos (1962), vėlyvosios paauglystės integraciniai procesai visų pirma susiję su Ego suvienijimu, t. y. vyksta integracija tiek Ego viduje, tiek tarp Ego ir likusios asmenybės. Kai kurie tyrimai rodo, kad paauglių, turinčių psi-

chikos sutrikimų, Ego stokoja integracijos, kadangi sutrinka kai kurių Ego funkcijų veikla. Pavyzdžiui, realybės jausmas labai sutrinka sergant šizofrenija, tačiau mažesni realybės iškraipymai galimi ir sergant ribiniu asmenybės sutrikimu. Be to, realybės jausmas yra labai susijęs su mąstymo veikla: pateikus nesustruktūrintas, neaiškias užduotis, ribinį asmenybės sutrikimą turintys paaugliai ima remtis pirminiu procesu (t. y. nelogišku, primityviu mąstymu), tačiau jų mąstymo veikla išlieka nesutrikusi pateikus sustruktūrintas užduotis. Paauglių, turinčių elgesio sutrikimų, mąstymo veikla ir realybės jausmas santykinai nesutrinka (Salwen et al., 1989; Skelton et al., 1995). Taip pat sutrinka santykiai su objektais: ribinį asmenybės sutrikimą turintys paaugliai kitus žmones vertina tik kaip priemones savo poreikiams patenkinti, sunkiai supranta priežasties – padarinio ryšį socialiniame kontekste; elgesio sutrikimų turintys paaugliai sunkiai užmezga artimus emocinius santykius (Westen and Chang, 2000; Weber et al., 1992). Nors viena svarbiausių Ego funkcijų – gynybos mechanizmų naudojimas – tyrinėjama palyginti plačiai, duomenys gana prieštaringi. Teigiama, kad ribiniam asmenybės sutrikimui yra būdinga primityvių gynybos mechanizmų, ypač skilimo, naudojimas (Akhtar, 1994), tačiau tiriant paauglius neaptikta statistiškai reikšmingo skirtumo tarp skilimo ir neigimo mechanizmų naudojimo ribinio asmenybės sutrikimo ir elgesio sutrikimų atveju (Salwen et al., 1989). Kita vertus, tiriant suaugusiuosius, aptikta, kad ribinį asmenybės sutrikimą turintys pacientai dažniau naudoja kitą primityvių gynybos mechanizmą – neigimą (Cramer, 1999b). Gali būti, kad prieštaringi paauglių ir suaugusiųjų duomenys atspindi amžiaus tarpinių skirtumus.

Paauglystės metu integracija vyksta ne tik Ego viduje, bet ir tarp kitų asmenybės aspektų,

todėl kitas ne mažiau svarbus integracijos uždavinys – paauglio tapatumo jausmo ryšys su Ego. Nors tiek E. Erikson, tiek P. Blos pabrėžė tapatumo jausmo ir Ego ryšį, šioje srityje atlikta mažai tyrimų. Daugiausia tiriama paaugliai, turintys ribinį asmenybės sutrikimą, kuriam būdingi dideli tapatumo jausmo sutrikimai. Tyrimai patvirtina, kad tokių paauglių tapatumo jausmas yra labiau sutrikęs nei paauglių, turinčių kitų psichikos sutrikimų (pvz., elgesio), be to, tapatumo jausmo sutrikimai yra susiję ir su blogesniu kitų Ego funkcijų, ypač mąstymo procesu (Salwen et al., 1989; Westen and Chang, 2000), veikimu. Nustatyta, kad kuo gilesnė tapatumo krizė, tuo Ego labiau susilpnėja ir pasireiškia daugiau simptomų: impulsyvumas, somatiniai skundai, prislėgta nuotaika, mąstymo sutrikimai (Kidwell and Dunham, 1995) bei suicidiniai ketinimai (Bar-Joseph and Tzurriel, 1990). Matome, kad esant psichikos sutrikimų stokojama integracijos tiek paauglio Ego viduje, tiek tarp Ego bei tapatumo jausmo.

Antras raidos uždavinys, galintis skatinti paauglio Ego regresą ir psichikos sutrikimų pasireiškimą, yra būtinybė atsiskirti nuo tėvų. Nors neradome tyrimų, kuriuose būtų analizuojamas sergančių paauglių atsiskyrimo nuo tėvų procesas, kai kurių duomenų gali pateikti sveikų paauglių ir jaunuolių tyrimai. K. M. White, J. C. Speisman, D. Costos (1983) nurodo, kad jaunos moterys (22–26 m.) savo motinas ima suvokti kaip „atskirus žmones“, o 22–26 m. vyrai linkę vertinti motinas pirmiausia savo atžvilgiu. Taigi net peržengus dvidešimties metų ribą, atsiskyrimas nuo tėvų tebevyksta. Nustatytas abipusis ryšys tarp paauglių tapatumo jausmo raidos ir paauglių išėjimo iš namų (išvažiuojant mokyti) – išvykimas iš tėvų namų kurį laiką neigiamai veikia paauglių tapatumo jausmo raidą (rudenį pirmo kurso studentams būdingi aukš-

tesni moratoriumo ir difuzijos įvertinimai nei antro kurso, tačiau pavasarį skirtumo nebelyka) (Bartle-Haring et al., 2002). Galima daryti prielaidą, kad psichikos sutrikimų turintiems paaugliams atsiskyrimas nuo tėvų gali sukelti dar didesnių sunkumų.

Taigi matome, kad sutrikus psichikai Ego neatlieka tų svarbių užduočių, kurios turėtų sąlygoti adaptaciją. Visų pirma kai kurių psichikos sutrikimų metu sutrinka tam tikros Ego funkcijos, antra, stokojama integracijos – tiek Ego viduje tarp atskirų Ego funkcijų, tiek tarp Ego ir išorinio pasaulio (pvz., santykių su paaugliui svarbiais žmonėmis). Gali būti, kad integracijai kelią užkerta ankstyvosios Ego raidos nesėkmės ir nesugebėjimas susidoroti su normalios raidos uždaviniais, galbūt ir stiprūs neigiami išoriniai poveikiai. Tačiau Ego įvertinimas sutrikus paauglių psichikai gali turėti didelę tiek teorinę, tiek praktinę reikšmę. Teoriniu atžvilgiu Ego galime vertinti kaip pagrindinį asmenybės integracinį veiksnį, reguliuojantį vidinį patyrimą bei sąveiką su išoriniu pasauliu remiantis įvairiomis funkcijomis – realybės vertinimu, emocijų diferenciacija ir kontrole, gynyba, santykiais su objektais ir kt. Ego analizė padeda įvertinti ir šių svarbių procesų tarpusavio santykį, pavyzdžiui, kaip realybės suvokimo iškreipimai veikia santykius ir pan. Raidos požiūriu Ego ga-

li būti vertinamas kaip pagrindinis integracinis veiksnys, atliekantis svarbią užduotį – integruojantis vidinius raidos procesus tarpusavyje bei sąlygojantis jų integraciją su išoriniais pokyčiais, o šių procesų nesėkmė gali sąlygoti psichikos sutrikimų pasireiškimą. Praktinėje plotmėje, vertindami konkretaus paauglio Ego funkcionavimą, pamatome jo stipriąsias ir silpnąsias puses, o tai itin svarbu psichoterapiniame procese. Būtent analizuodami Ego galime susieti vidines priežastis, sąlygojusias psichikos sutrikimus, su išoriniais veiksniais (kita vertus, Ego funkcionavimo sutrikimai gali pasireikšti ir kaip psichikos sutrikimų padarinys). Deja, kol kas atliekama per mažai paauglių (tiek sveikų, tiek sergančių) tyrimų, kurie leistų iki galo patvirtinti ar atmesti psichoanalitikų iškeltas prielaidas. Ypač stokojama integruoto požiūriu į paauglio asmenybės raidą – kad būtų analizuojami tiek Ego viduje vykstantys procesai (atskirų Ego funkcijų raida ir jų tarpusavio ryšiai), tiek tapatumo jausmo raida ir jos ryšys su Ego, tiek vidinių procesų ryšys su išoriniais veiksniais. Tačiau psichodinaminė paradigma, atkreipdama daugiau dėmesio į Ego ypatumus, padeda įvertinti vidinius paauglystės raidos procesus, pateikia platesnį supratimą apie psichikos sutrikimų atsiradimą paauglystėje ir kartu leidžia įvertinti vidinių bei išorinių procesų sąveiką.

LITERATŪRA

Akhtar S. Quest for answers. A primer of understanding and treating severe personality disorders. New Jersey: Jason Aronson Inc., 1994.

Allison B. N., Schultz J. B. Interpersonal identity formation during early adolescence // *Adolescence*. 2001, vol. 36 (143), p. 509–524.

Anthis K. S. On the calamity theory of growth: The relationship between stressful life events and changes

in identity over time // *Identity: An International Journal of Theory and Research*. 2002, vol. 2 (3), p. 229–240.

Auchter T., Strauss L. V. Psichoanalizės terminų žodynelis. Vilnius: Vaga, 2003.

Bar-Joseph H., Tzuril D. Suicidal tendencies and Ego identity in adolescence // *Adolescence*. 1990, vol. 25 (97), p. 215–224.

- Bartle-Haring S., Brucker P., Hock E. The impact of parental separation anxiety on identity development in late adolescence and early adulthood // *Journal of Adolescent Research*. 2002, vol. 17 (5), p. 439–450.
- Bellak L., Hurvich M., Gediman H. K. Ego functions in schizophrenics, neurotics, and normals. New York: John Wiley and Sons, 1973.
- Bleiberg E. Borderline disorders in children and adolescents: The concept, the diagnosis, and the controversies // *Bulletin of the Menninger Clinic*. 1994, vol. 58 (2), p. 169–187.
- Blos P. On Adolescence. A psychoanalytic interpretation. New York: The Free Press, 1962.
- Blos P. The second individuation process of adolescence // *Psychoanalytic Study of the Child*. 1967, vol. XXII, p. 162–186.
- Conte H. R., Plutchik R., Buck L., Picard S., Karasu T. B. Interrelations between Ego functions and personality traits: Their relation to psychotherapy outcome // *American Journal of Psychotherapy*. 1991, vol. XLV (1), p. 69–77.
- Cramer P. Ego Functions and Ego development: Defense mechanisms and intelligence as predictors of Ego level // *Journal of Personality*. 1999a, vol. 67 (5), p. 735–760.
- Cramer P. Personality, personality disorders, and defense mechanisms // *Journal of Personality*. 1999b, vol. 67 (3), p. 535–554.
- Doctors S. R. Attachment – individuation: Clinical notes toward a reconsideration of “adolescent turmoil” // *Adolescent Psychiatry*. 2000, vol. 25, p. 3–16.
- Freud S. *Psichoanalizės įvadas*. Paskaitos. Vilnius: Vaga, 1999. P. 290–307.
- Freud A. Normality and pathology in childhood. Assessments of development. New York: International Universities Press, Inc., 1965.
- Freud A. *The Ego and the mechanisms of defense*. New York: International Universities Press, Inc., 1966.
- Hartmann H. *Essays on Ego psychology*. New York: International Universities Press, Inc., 1964.
- Kidwell J. S., Dunham R. M. Adolescent identity exploration: A test of Erikson’s theory of transitional crisis // *Adolescence*. 1995, vol. 30 (120), p. 785–784.
- Kroger J. Ego identity status research in the new millennium // *International Journal of Behavioral Development*. 2000, vol. 24 (2), p. 145–148.
- Loevinger J. *Ego development: Conceptions and theories*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1977.
- Mahler M. S., Pine F., Bergman A. *The psychological birth of the human infant. Symbiosis and Individuation*. New York: Basic Books, Inc., 1975.
- Manners J., Durkin K. A critical review of the validity of Ego development theory and its measurement // *Journal of Personality Assessment*. 2001, vol. 77 (3), p. 541–568.
- Novy D. M., Gaa J. P. The Association between patterns of family functioning and Ego development of the juvenile offender // *Adolescence*. 1992, vol. 27 (105), p. 25–36.
- Reich W. A., Siegel H. I. Attachment, Ego – identity development and exploratory interest in university students // *Asian Journal of Social Psychology*. 2002, vol. 5, p. 125–134.
- Salwen R. S., Reznikoff M., Schwartz F. Identity integration and Ego pathology in disturbed adolescents // *Journal of Clinical Psychology*. 1989, vol. 45 (1), p. 138–149.
- Skelton M. D., Boik R. J., Madero J. N. Thought disorder on the WAIS – R relative to the Rorschach: Assessing identity – disordered adolescents // *Journal of Personality Assessment*. 1995, vol. 65 (3), p. 533–549.
- Truluck J. E., Courtenay B. C. Ego development and the influence of gender, age, and educational levels among older adults // *Educational Gerontology*. 2002, vol. 28, p. 325–336.
- Vaičiulienė A. *Tapatumas ir tapatumo krizė paauglystėje* // *Psichologija. Mokslo darbai*. 1999, t. 19, p. 108–118.
- Weber C. A., Meloy J. R., Gacono C. B. A Rorschach study of attachment and anxiety in inpatient conduct – disordered and dysthymic adolescents // *Journal of Personality Assessment*. 1992, vol. 58 (1), p. 16–26.
- Westen D., Chang C. Personality pathology in adolescence: A review // *Adolescent Psychiatry*. 2000, vol. 25, p. 61–101.
- White K. M., Speisman J. C., Costos D. Young adults and their parents: Individuation to mutuality // *Adolescent Development in the Family. New Directions for Child Development / H. D. Grotevant, C. R. Coopers (Eds.) San Francisco: Jossey-Bass Inc., 1983. P. 61–76.*
- Эриксон Э. *Детство и общество*. Санкт-Петербург: Университетская книга, 1996.

AN ATTITUDE OF EGO PSYCHOLOGY TOWARDS DEVELOPMENT AND MENTAL DISORDERS OF ADOLESCENTS

Vaida Kalpokienė

Summary

Period of adolescence is specific because a very rapid development is going but there is also a period when serious mental disorders begin – schizophrenia, depression, personality disorders, etc. Although many psychological theories study the reasons of psychopathology manifestation in adolescence, yet psychodynamic paradigm which emphasizes a meaning of internal processes towards personality functioning may help to answer a question what are the underlying reasons which encourage the beginning of one or another dysfunction. One of the reasons may be a disturbance of Ego functioning. Hartmann (1964) asserts that Ego is responsible for an adaptation and mental health, its development is very rapid during adolescence (Blos, 1962), so two questions are analysed in this article: normal Ego development and disturbances of Ego functioning during adolescence. We are trying to answer these questions both reviewing classical attitude towards Ego development during adolescence (with reference of S. Freud, A. Freud, H. Hartmann, E. Erikson, P. Blos works) and analyzing empirical researches of late years. P. Blos (1962) gives nearly the most consistent attitude towards developmental processes running during adolescence. By his opinion, the process of individuation-separation repeats itself during adolescence, i.e. adolescent seeks to separate from his/her parents and to create his/her own feeling of identity. Oscillation of regress and progress is typical characteristic of Ego development, but psychopathology shows off when regress of Ego towards early developmental fixations is very pronounced and subsequent development comes to a dead lock (Blos, 1967).

Current researches of adolescents' Ego can be divided into three big groups: normal Ego development is investigated on J. Loewinger's (1977) Ego development theory basis, where she distinguishes several separates stages of Ego development based on both the theoretical concepts of psychodynamic paradigm and ideas of other psychology trends (for example, humanistic psychology). The second group of researches analyses the development of identity feeling during adolescence based on theory of E. Erikson. Results of researches demonstrate that development of identity feeling goes on both during early adolescence and after adolescence is over and different aspects of identity feeling develop during different developmental periods. The third group of researches includes Ego function researches of separate mental disorders cases. Probably mostly investigatable are adolescents with borderline personality and behavioural disorders. It is established that disturbance of Ego functions is unequal in cases of different mental disorders, besides disturbance of Ego functions is related to disturbance of identity feeling, for example there is a very close relation between disturbance of identity feeling and disturbance of thought processes. If psychodynamic paradigm gives us some insights about the significance of Ego on mental disorders manifestation during adolescence but still there is a lack of empirical researches which might more clearly define development of separate Ego functions during adolescence, relation between Ego and identity feeling, the disturbance of Ego functioning in cases of mental disorders, etc.